

השכר והענש
בחנוך

מאת

א. ז. רבינוביץ.

תרע"א

ירושלם

דפוס „אחדות"—ירושלם.

א.

דבר מוסכם ומקובל הוא אצל כל בני האדם, שאי אפשר לחנך את הילדים אלא על ידי שכר וענש. חטא הילד, מענישים אותו, זכה—נותנים לו שכר. אולם, כמו שנהוג, השכר אינם נותנים אלא לעתים רחוקות. רק לימי החג התינוק מקבל אגוזים, רק בסוף השנה המורה נותן למצטיינים איזה פרס, אבל ענשים הם דברים של חול, ונותנים וחוזרים ונותנים בכל ימות השנה.

החטאים שונים הם לפי השקפות המחנכים. אב זה מכה את ילדו, שאינו רוצה לקום באשמרת הבקר ללכת אל בית התפלה, ואב שני מכה את ילדו, שקרע כסותו, או שבר כלי או שנלחם עם חברו, וכיוצא בזה מהלכות דרך ארץ. מורה זה מכה את התלמיד על שטעה בתרגום איזה פסוק או בבאור איזו הלכה, ומורה אחר על שטעה באיזו פְּרָזָה בשפת הנכרים. איך שיהיה, כלל גדול הוא, שהילד צריך לקבל ענש, כי אין ילד צדיק, אשר לא יחטא. העבודה! שפעם באה אלי אשה ישרה ואמרה: „רבי! הלקה נא את ילדי, שאינו רוצה לאכול דיסה של דוחן עם שומן של אַוז". אנכי לא התפלאתי על זאת. לפי השקפתה גם זה חטא, וכחוטא ילדה צריך לקבל ענש, כי הלא בזה הכל מודים.

והענשים גם כן שונים הם לפי השקפות המחנכים ולפי מדת מזגם. יש נלהבים (והם הרב), שכשרואים את הילד עושה איזה חטא, מיד הם מתמלאים חמה ומכים בכל מקום שיותר נוח להם: בפנים, בצד, בגב ואינם מדקדקים הרבה גם באמצעים: מכים ביד, ברצועה או במקל, מושכים באזן וסוחבים בשערות (כי למה נברא הסחוס של האזן אם לא למשיכה?). ומעשה במלמד פלני, שהכה את התלמיד בערפו ועל ידי ההכאה נחבט הילד בשלחן, ונשאר בעל מום וחולה לכל ימי חייו. ועוד מעשה... אך למה ארבה במעשיות, שהם באופנים שונים גלוים וידועים לכל מי שיש לו עין רואה?

ויש מהאבות והמורים שהגיעו בהלכות ענשין לידי שיטה מסימה. הם מותחים על הספסל ומלקים במקום רך וברצועה רכה, או: מכים על כף היד בסרגל מכות מספר בחשבון ובדעת. הילד בוכה, הילד מעות את פניו, מתפתל ממכאב, והמחנך עושה את שלו בחגיגיות, ככהן את עבודתו. ואב אחד התפאר בפני, שהוא הצליח להרגיל את בניו, שיהיו מונחים תחת השבט בקורה ויקבלו את המכות בשתיקה גמורה והכנעה. מחנכים כאלה חשובים מאד אצל ההמון כפדגוגים מופתיים, וכל רואיהם יאמר: אשרי העם שככה לו!

מהאינטילגנטים*) שלנו ישנם עדיין רבים,

*) אינטלגנטים=משכילים.

שמחזיקים בשטה הישנה, ובהלכות ענשים הם מתנהגים כשלמי אמוני ישראל ומכים את ילדיהם ואת תלמידיהם במקל וברצועה כמו בשנים קדמוניות. אבל יש גם כאלה שחדלו מענשי הגוף, אבל אחרי שגם לדעתם השכר וענש הם יסודות החנוך, לפיכך המציאו ענשים אחרים, שהם פועלים רק על הנשמה: להוכיח את הילד בדברי בזיון, להעמידו בפנה, להשאירו בלי ארחת הצהרים, לאסרו בכלא, לתת לו ציון רע וכדומה. נכנע הילד — מוטב, ואם לא, קוראים את האב, ויחד עמו אוסרים מלחמה על התינוק קשה הערף, ומבית ומחוץ ממררים את חייו עד שהוא נכנע, או עד שהמורה מתיאש ואומר: אני עשיתי את שלי, ואם לא הצלחתי — לא בי האשם.

לנגד זה משתדלים להרבות בשכר התלמידים הטובים, פְּרָסִים, למען יראו חבריהם וישתדלו להתחרות עמהם.

כך הוא מנהגו של עולם, ואין איש מפקפק בזה, שטובת החנוך דורשת שכר וענש. השאלה היא רק בכמות ואיכות של השכר וענש, בהגדרת המעשים איזה נקרא חטא ואיזה מצוה, אבל בלי שכר וענש אין חנוך.

ב.

רבותי! צעיר הייתי וגם זקנתי, וכל ימי במלמדות והוראה עסקתי. מלפנים הייתי גם אני משתדל לעורר

את תלמידי לשקידה והריצות, לתורה ולמעשים טובים ע"י התחבלות הנהוגות בעולם. האמנתי, כי זאת היא לא רק רשות, אלא חובת המחנך. ואף על פי כן, אחרי כל מעשה ענש, היה לבי נוקפי, ושעה רבה לא ידעתי מנוחה. הרגשתי, כי איזה חטא-גדול מחשיך את עולמי ומעיק עלי כסלע כבד, ולא יכלתי להביט ישר אל פני הילד הנענש. אמנם תמיד השתדלתי, כמובן, להצדיק את עצמי, אבל איזה קול נסתר היה לוחש באזני תמיד: לא יפה אתה עושה, ידידי החביב!

כאשר דברתי על אדות זה עם חֲבֵרַי המורים, אמרו לי, כי הם גם כן מרגישים כמוני אחרי כל ענש וענש. במועצות הפדגוגיות היתה תמיד השאלה על דבר שכר וענש היותר קשה. כל אחד הרגיש ששאלה זו היא בצה עמוקה, שאי אפשר לצאת הימנה. התוכחנו והתחבטנו בה כמה וכמה שעות, כתבנו פרטיקולים ארכים שלא הועילו, כי למעשה כל אחד הוסיף להעניש כפי מצב רוחו של המורה בשעת החטא.

וכך עברו הרבה שנים, והרבה דמעות נשפכו מעיני התינוקות העלובים שנענשו על ידי. ואנכי התגברתי על הרגש המלחש לי, כי לא יפה אני עושה, כדי להשלים את חובתי הפדגוגית. „כל איש הירא ורך הלבב עבודתו פסולה", השבתי בלבי. סנטימנטליות לא נאוה לפדגוג אמן, שהוא בבחינת רופא מְנַתֵּחַ.

ואולם, כשבאתי להשוות את הענשים של

הפדגוג לנתוח הרופא, נצנצה בלבי פתאם שאלה:
—מי יודע אם באמת יש תועלת בכל הענשים?

הרופא, כשהוא בא לנתח את החולה, להסב לו צער, הוא בטוח מתחלה, שהנתוח ירפא את החולה. אבל היש איזה בטחון למורה, שבענשים יתקן את נפש המחנך?

התבוננתי וארא, שהילדים מתחלקים לשלש כתות: א) לצדיקים, העלולים רק לקבלת שכר ולענש אינם צריכים כלל, ב) לבינונים, שחוטאים לפרקים וג) לרשעים, שנשתרשו בחטא.

יותר מכלם נענשים, כמובן, הרשעים. הם על פי הרב אחד או שנים בכל בתי הספר. מפני איזו סבה נסתרה עומדים הם בקשיות ערפם ואינם נכנעים אל הסדר הנהוג בבית הספר, במה שנוגע להנהגה או להכנת השעורים. המורה מנסה להכניעו בדברים טובים ורכים ואינו מצליח, ואז הוא מתחיל להענישו, ואז בין התלמיד ובין המורה נעשה יחס של מלחמה תמידית, המורה שומר את התלמיד והתלמיד שומר את המורה. לפעמים המורה מעניש את התלמיד ולפעמים התלמיד מעניש את המורה, כלומר: מוצא במה להקניט אותו ולהרגיזו. וככל אשר המורה מוסיף להעניש את התלמיד, כך התלמיד מוסיף להתקלקל, וסוף דבר: לא ראיתי מימי שתלמיד כזה יתוקן גם על יד ענשים היותר המורים.

והבינונים הם חוטאים לפרקים ונענשים לפרקים.

אבל יאמר נא כל מורה: האם ברור הוא אצלו, שהילד לא שב לחטוא מפני שקבל ענש? אצלי הוא ודאי, כי לא מפני הענש יחדלו לחטא, אלא מפני מפני שאין בלבם נטיה לחטוא בזדון. הם חטאו רק על פי מקרה, (את הסבה אפשר תמיד למצוא, אם רק לא יתעצלו לחפש אחריה) ובאמת גם הם בעצמם רוצים בסדר ומשמעת. רב הילדים בעצמם אוהבים את הסדר ונוטים ברצון שכמם לסבל על המשמעת. ולפיכך אפשר לבטח, כי גם בלי כל ענש לא יוסיפו ילדים כאלה לחטוא. ודי להם אם המורה מביע את צערו על התקלה שראה בתלמידו.

נראה נא את הצד השני — את הקלקול הבא לרגלי הענשים.

הקלקול שהענשים מביאים גלוים, כמדומני, לכל עין מסתכלת. הם לא רק משחיתים את הנענש, אלא גם את שאר התלמידים וגם את המעניש בעצמו, התלמידים עומדים לפעמים לצד הנענש, ואז ערך המורה נופל בעיניהם, וכמה פעמים קרה שהגיע עד לידי מריבה בסתר או בגלוי. זכורני, כי ילדים קטנים התקשרו נגד המלמד שלהם וגזרו את המעיל ההם שלו לגזרים קטנים. ולפעמים הם אמנם עומדים לצד המורה, מפני שהוא הלא התקיף ורוצים הם לעשות לו נחת רוח, ואז הם מתרגלים לרַגל ולהלשין על החוטא ושמחים לאיד חברם הנענש. ואין צריך לומר, שהנענש בעצמו מתמלא עברה וזעם על המעניש,

ועל ידי זה גם ילדים שמטבעם אינם מקולקלים, לפעמים העֹנשים גורמים להם שהם מתקלקלים; הילד משתדל אז להקניט את המורה ולעשות כל מה שאפשר לא כמו שנצטוה.

ושבח אני את אחד המורים, שזכיתי להכיר מלפנים, שהיה מוליך את התלמיד החוטא למרתף, ושם היה עושה לו בסתר מה שצריך, ועין לא ראתה. ורק אם באקראי עברו על החלון הקטן של המרתף היו שומעים שמתוכו עולות צעקות, גניחות ואנקות של ילד מוכה. התלמידים כמובן ידעו, שאם המורה יוצא וקורא אחריו איזה תלמיד ללותו אל המרתף, לא ישוב התלמיד כלעמת שבא, אלא יקבל שם מנה יפה. והדבר הזה היה ג"כ די להשניא את המורה הזה בעיני תלמידיו תכלית שנאה; אבל, לכל הפחות, איש לא ראה בבשתו של חברו...

והמעניש, רבותי, גם הוא מתקלקל על ידי העֹנשים. מי שהוא רגיל להעניש את תלמידיו, מוצא תמיד איזה סבה להעניש. הסבלנות נפקעת אצלו מהרה, בראותו כל נדנוד של עון ומרגיל את עצמו לאכזריות ושאיפה לנקמה.

כי כמה שלא נשתדל, אנחנו המורים, להתעטף בטלית של צדיקות, שאנו מתכונים אך ורק לטובת המתחנכים, אבל האמת אי אפשר לכחד, שבענשים המניע היותר גדול הוא הנקמה. עבודת המורה היא עבודה כבדה מאד, עבודת המוח והלב, עצביו תמיד

מתוחים, והילדים מרגיזים, ובלבו מתעוררת החיה שבו, השואפת להנקם ממרגיזיו. ומדת הנקמה, כמובן, אינה פדגוגית כלל.

לפעמים המורה „בעידן ריתחא" מעניש, ואחר כך הוא מתהרט, אבל ירא הוא שמא הרטתו תבטל את האוטריטט*) שלו בעיני תלמידיו, והוא אנוס לקיים את הפסק, אעפ"י שבעצמו יודע שאין דינו דין אמת.

והכל מפני שנשתרש בלבנו המשפט הקדום, שאין חנוך בלי שכר ועונש!

ואם העונשים בבית הספר כך, מה נאמר ומה נדבר על דבר העונשים של ההורים בבית! אין אנחנו מדברים על דבר „יחידי הסגלה", אלה שיש להם די פנאי וסבלנות להתעסק עם ילדיהם ולהשגיח על חנוכם,—עד כמה חנוכם יפה, על זה אולי נדבר במקום אחר—אבל על דבר רב האנשים אנו מדברים, על אלה שהם נרדפים תמיד על צואר למצוא לחמם בדאגה ובעבודת פרך ואינם רואים את ילדיהם אלא לעתים רחוקות, ואין להם לא פנאי ולא סבלנות להתעסק עם הילדים, וימים רבים עוברים, שאין ביניהם ובין ילדיהם לא כלום, ורק לפעמים, כשהם שבים מעבודתם הקשה נרגזים ומרוסקים, והנה האשה באה ומלשינה על בנה,

---

*) אוטוריטט=עֵרֶך וגדולה.

שיענקלי שלה עושה מעשים נוראים, והאיש הנרגז מתמלא חמה ומעניש הוא את יענקלי בלי מדה וקצב, את כל מרי גורלו הוא שופך על הילד האמלל. ואולם אחר כך לבו לב אב, מתמלא רחמים, והוא מתחרט על מעשהו, וזמן רב הוא מעלים עין מכל מה שבנו עושה, וגם מלשינות האם אינה פועלת עליו, עד שיקרה עוד הפעם להפגש עם בנו במצב של התרגזות, והוא מכהו שוב בלי חמלה.

ומי יוכל לספר את הנוסחאות השונות של ענש הבית בשביל מה ואיך הם באים! אחת היא אפשר לומר שהם כלם פרי בערות, אכזריות ומרירות הנפש, שמקלקלות את ההורים ואת הבנים כאחד.

ולהם אנו חייבים לומר: אם אין לכם פנאי ואין לכם דעת להנך את הילדים, לכל הפחות, לא תקלקלו אותם בענשים. הילד יודע רק שאתם מכים בשביל שאתם חזקים ממנו, ולפיכך במקום שהוא הילד יותר חזק, הריהו צריך להכות. ורק סובב הולך המעגל של אכזריות מדור לדור, ואין סוף ואין קצה לו!

וכמו שהענש מביא קלקולים לאין חקר, כך הוא גם השכר. הילד המצין בכשרונותיו מקבל שכר, ומובן מאליו שהוא מתגאה בזה, וחבריו מקנאים בו. גאוה מצד אחד וקנאה מצד שני, ושתיהן כידוע אינן מדות משבחות כלל. ומה אנו מרויחים מזה? אנו אומרים, כי המפגרים יבואו להתחרות בחבריהם המצינים שיקבלו גם הם פרס. אבל הלא זהו שקר

גמור, ואת השקר הלא כלם יכירו, שגם אחרי כל ההתחרות, הפרס יקבל רק אחד או שנים, לא מפני שהם השתדלו הרבה, אלא מפני שנחנו מטבעם בכשרונות בלתי מצוים; ואם הטבע מודד באיפה ואיפה ונותן לזה כשרונות מצינים ולזה פחותים,— הנבוא אנו להסכים שכך יפה לעשות? את המאשר נאשר ואת הנעלב נעליב?*)

לא, רבותי! מדת המוסר דורשת להרגיל את התלמידים, שיביטו זה על זה כבעל חברים שוים, יהיו כשרונותיהם מה שיהיו. ואם לזה חלק הטבע כשרונות מצינים, עליו החובה מוטלת לעזר לאלה שנעלבו מיד הטבע ולא להרכיב אלו על אלו להתגדל ולמשל.

יש אומרים: אכן ענשי הגוף מגונים הם, וחרפה לאיש נאור להשתמש בהם, אבל ענשים רוחניים אינם מגונים, ומותר להשתמש בהם, ומצינו שגם החוקר הגדול ספנסר מתיר את הענשים, כשהם נובעים מעצם החטא.

אבל איפה המה—שואל אני אתכם—כפות המאזנים, שנוכל לשקל בהן את ענשי הרוח נגד ענשי הגוף, לדעת איזו מהם יותר כבדים? האם

---

*) צריכים אנו להעיר, כי הילדים בעלי הכשרונות הם גם כן חוטאים לפעמים, אלא שזכות כשרונותיהם מגינה עליהם שלא יענשו, והחברים מכירים את זה, ובצדק מתרעמים על המורה על שהוא נושא פנים ל„מיחסים".

מכאב הרוח פחות מצער את האדם ממכאב הגוף? ואיפה הוא החיץ המבדיל בין הרוח ובין הגוף? האין מכאב הרוח פועל על בריאות הגוף, כמו שמכאב הגוף פועל על בריאות הרוח? וכמה ילדים המיתו את עצמם במיתות משונות רק בשביל שקבלו ציון רע? ומאין אתם יודעים כמה גדול הוא הפצע שנפצע רוח הילד, בשמעו דברי זלזול מהוריו או ממוריו?

אם הפצע הרוחני נסתר מעיניכם, אם אינכם רואים אותו, החושבים אתם שהוא עובר כצל? באמת אין הדבר כך. גם פצע הרוח נחרת עמוק, עמוק בתוך הנפש ומשאיר אחריו לפעמים רשם קים לכל ימי היין של הילד. אכן יש ילדים שאינם מרגישים בעלבון רוחני, גם מקללות אינו נבעת מפני ששומע אותן תדיר בבית ובחצר, בבית המדרש וברחוב, אבל לילדים כאלה הלא אין ענשי הרוח מועילים כלל. ואלא לילדים שרגש הכבוד מפתח אצלם, הם אולי פחות יכולים לסבל זלזולים רוחנים מפצעים גופניים.

ידעתי תלמיד אחד, שהיה מתחלה לומד אצל מלמד פשוט, שהיה מכה וחובט כרגיל, והתלמיד היה סובל את המכות בלי תרעמות. אחר כך מסרוהו לבית ספר, ששם למד אצל מורה אחד שלא היה מכה, אלא היה ממציא ענשים רוחניים. ופעם אחת נכשל הילד וטעה בתרגום איזו מלות, וגזר עליו המורה להזר על המלות לפניו עד שיאמר די,

והיה התלמיד חוזר וחוזר עד שנמאס עליו, ופתאם קפץ—וברח מבית הספר, ולא שב אליו עוד.

— אבל מה יעשה המורה בזמן שהוא רואה את המחונכים חוטאים? הישב ברוח קרה? ובפרט כשהתלמיד מפריע את הסדר בשחוק בעצם השעור וכן הלאה?

ידעתי כל כבד השאלות הללו, ואעפי"כ ברור אצלי, כי אפשר לפתרן גם בלי שכר וענש. ראשית כל, צריך להתבונן מעט אל מהותם של חטאי הילד, ואז להרבה מהם ימצא בודאי צד זכות, ולא יהיה כל צרך להענישם.

הזקנים בכלל רגילים לאמר, שדורנו הוא דור פרוץ, והילדים שובבים ופרוצים (מה שהיה בימיהם כבר שכחו, ונדמה להם, שאז היה דור שכלו זכאי) ובלי שוט ומקל אי אפשר להשפיע עליהם כלום. והמורים הצעירים, אעפ"י שלמדו פדגוגיה מתוך הספר אבל הזיונות היי הילדות כל כך מרבים ולבקרים הם מתחדשים, ואי אפשר להם, למורים הצעירים, למצוא תמיד את הדרך הנאותה להביא סדר ומשמעת במחלקה, ונוטים להשב את השכר והענש לפתרון יחידי בכמה שיטות קשות, מבלי שים לב, כי הם בעצמם זה לא כבר סבלו מהענשים.

חסר תלמוד אצל זקנינו וחסר החנוך המעשי אצל צעירינו גורם, שהשאלה תתראה כל כך גדולה וכל כך סבוכה, שאי אפשר לפתרה בלי מקל ורצועה.

אבל כשנתאזר מעט סבלנות ונבדק את רשימת החטאים שהילדים נענשים עליהם, אז אפשר שתשעים אחוזים מהרשימה נצטרך למחק, כי אינם חטאים כלל.

ילד פלוני, למשל, אינו מקשיב את השעור, ואין לו תקנה אלא להעמידו בפנה עם ספרו. וכאשר בדקו, מצאו, כי סבת אי ההקשבה היתה פזור הנפש. הילד באמת התאמץ בכל כחו להקשיב, אלא פתאם מחשבותיו נשאוהו הלאה, עד ששכח, כי הוא יושב נגד המורה בבית הספר. פזור הנפש הוא מחלה ידועה בחכמת הנפש, ומי שהוא סובל ממנה צריך לשאל ברופא. ואין כאן מקום לענשים.

ילד פלוני כותב תמיד שבושים, שוכח תלמודו, טועה בחשבון. ובאמת אין הילדים אשמים בכל אלה, מומי הנפש הם, שצריכים להתרפאות ע"י רופא אמן ועל ידי אמצעים פדגוגים ידועים לחוקרי חכמת הנפש.

לפעמים הסדר מתקלקל בבית הספר מפני שאין החדר או הרהיטים או ספרי הלמוד מתאימים לצרכי הילדים, ולפעמים הלמוד בעצמו אינו לפי השגת הילדים ואי אפשר להם להקשיבו כראוי. או שילדים אחדים כבר יודעים את השעור וקשה עליהם להעלות גרה.

וגם בשאלת ההנהגה והמשמעת כך.

ראשית כל צריך המחנך לדעת, כי יש לו

עסק עם ילד, ואי אפשר לדרש מילד מה שאפשר לדרש מאיש שיבה. אין המורה צריך להתפעל הרבה אם הוא רואה, שהילד באקראי עושה (ואפילו בעצם השעור) איזה דבר ילדותי. צריך לדעת שכח החיים שבילד אינו נותן לו להיות שקט ושלו זמן רב, ואשרי מי שאינו משמיד וממית את כח החיים של הילדים, שהוא היסוד של החריצות, וכן עוד בכמה וכמה ענינים שאי אפשר לפורטם, צריך המחנך לזכר תמיד, שעולמו של הילד שונה הרבה מעולמו של האדם הבוגר, ואסור למוד אותם במדה שוה. ואם הילד בשחקו או בדבריו מפריע את הלמוד, די לקרא את המפריע בשם, די לו להמורה להראות, שהוא מצטער מזה שאין התלמיד מתנהג כהוגן, והסדר ישוב על מכונו. אם המורה הוא הגון, הוא מכובד מאד על התלמידים, ובזדון לא יצערו אותו.

והרבה מאד מן החטאים תלוים במצב הנפש של המורה. ופעמים המורה נותן את שעורו באיזה טעם מיוחד, והתלמידים מקשיבים—או נדמה לו שהם מקשיבים—כלם בהקשבה מעולה, והוא גומר את שעורו ויוצא מהכתה שמח וטוב לב. הוא שמח בתלמידיו, והתלמידים שמחים בו. ולפעמים המורה נמצא במצב רוח כזה, שכל נדנוד קל של התלמיד מרגיז אותו, ומה שמשיבים לו אינו מפיק רצון ממנו, והוא מוצא על כל צעד עונות ופשעים, והענשים כמו נתבעים מאליהם. אלו היה המורה

נוהג להעמיד ציונים לעצמו בעד כל שעור ושעור באותה מדת הדין שהוא מציג לתלמידיו, כי אז בודאי היתה עבודתו יותר שלמה...

ג.

„קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים" הוא כלל גדול גם בחנוך. כשההורים והמורים באים לחנך את הילדים ורוצים שיהיו נאים במעשיהם ובכל מנהגיהם, יראו נא מתחלה ההורים והמורים לפשפש במעשיהם המה ולראות אולי ימצאו פגימות בתוך נפשם הם וימהרו לתקנן. אי אפשר לדרש מהילד, שלא יתקוטט עם חבריו בזמן שהוא רואה, כי בבית, אביו מתקוטט עם אשתו ומזלזל בכבודה; אי אפשר לדרש מהילד שלא יוציא מפיו דבר מגונה, בזמן שהוא שומע הוריו מדברים דברים גסים; אי אפשר לדרש מהילד שיהיה שוקד על תורתו, בזמן שהוא רואה, שאביו תמיד שוחק בקלפים או מבלה את שעתו הפנויה בשיחות בטלות, בשחוק וקלות ראש.

להפך, יראו נא הילדים שלאבותיהם יש אידיאל נשגב, שהם עובדים לו בכל לבם ונפשם, יראו נא הילדים, שאין האבות שואפים רק להרויח כסף ולהשביע את תאוותיהם הבהמיות, ואז בודאי יבואו הילדים לחקות את מעשי אבותיהם הטובים ויהיו גם הם טובים וישרים, ואז לא יצטרך המורה

להענישם, כי הילדים של אצילי הרוח נוחים לקבל השפעה טובה מהמורה ההגון ואינם צריכים לשכר וענש. אבל אם הילד רואה שהאב ריק מכל אידיאל, שאמו דואגת רק ליפיה ולשלמותיה, ובבית אין יהדות ואין אנושיות,—אז הוא מוכרח להתקלקל, וכל מיני הענשים של האנקוויזיציה לא יוכלו לפשט את העקמומיות שבלבו.

ועל המורים כבר אמרו החכמים: „אם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות, יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו אל יבקשו". אנו אמנם לקצוניות כזו בודאי לא נסכים: יודעים אנו בנפשנו, כי רחוקים אנו ממלאכים, אבל הכל מודים, שהרב צריך להיות דומה לאדם, שהתלמיד יכיר, שמורו הוא איש ישר ויודע מה שהוא מלמד. ואל תאמרו: מנין לפעוטות הבחנה כזו? אנכי הרבה פעמים נוכחתי, כי להם חוש בקרתי חריף מאד, ומכירים את המורה ואת מעשיו לא רק בבית הספר, אלא גם בביתו הוא. ולשוא יהיה נאה דורש לפני התלמידים, אם בעצמו אינו נאה מקיים.

ולהפך ראינו, שלפעמים ההשפעה המוסרית של המורה הנכבד מכריעה את ההשפעה הפראית שבבית ההורים, והילד מתביש ממעשי אבותיו ואינו עושה כמוהם.

סוף דבר: אם ההורים והמורים, ישפרו את מעשיהם, אז גם הילדים ייטיבו וישפרו את מעשיהם ולא נצטרך לכל ענש. ואם לאו—הענשים רק יקלקלו

ולא יתקנו כלום.

יש אמנם תלמידים אחרים יוצאים מן הכלל. אלה שלפי שיטת החוקר היהודי האיטלקי לומברוזה ראוים להקרא בשם פושעים מבטן. בשבילם כמו בשביל אטומי־המוח, חרשים, עורים צריכים מורים ספיציאליים ואין מקומם בבית ספר כללי. לאשרנו הם מועטים מאד. ואם מאיזו סבה אי אפשר למצא בשבילם מקום הגון להם, וצריך להחזיקו בבית ספר, אז יותר טוב, שיסבל המורה ממנו ולא יקלקל את בית הספר על ידי שמוש בענשים.

אולם דבר אחד אני חושב לאמצעי נחוץ, שבלעדו אי אפשר לחנך, והוא—השגחה. הילד צריך השגחה תמידית. נסיונותיו בחיים, כמובן, מועטים מאד, ואינו יכול למצא תמיד את הדרך הנכוחה בעצמו. צריך שעין המחנך תהיה תמיד פקוחה עליו. טוב הוא, כשהילד אינו מרגיש, כי יש עליו עין צופיה, אבל המחנך צריך להמצא תמיד בכל עת שהוא נדרש. ובדרך אגב אני צריך לאמר—אעפ"י שאני בעצמי מורה ויודע את נפש המורים—כי החפש הפראי שנותנים לילדים העירוניים בארץ ישראל במשך חמשה חדשים בשנה (כל ניסן, רב אב אלול ותשרי, מלבד ימי החגים הקטנים שעולים לא פחות מחדש ימים). אינו מביא ברכה לילדים לא לגופם ולא לנפשם. רב הילדים בני עניים, והם מתגוללים באשפתות בחצרותיהם המלוכלכות או

ברחובות, המלאות כל סחי וכל חלאה. ולפני עיניהם תמיד מנהגי עם הארץ, שבהרבה דברים אינם משובחים כלל. ונסיון קשה הוא לילדים העזובים לנפשם זמן רב, שלא יאלפו את הרעות מהשכנים.

לא רצוי הוא לנו החקוי העור למעשי האירופיים ומכל שכן לשל האסיים.

אבל מה אפשר לעשות?—זאת היא שאלה אחרת. המורים בודאי הם צריכים להנפש איזה זמן ולהחליף כח. אך אין אנו צריכים להיות משוחדים ולאמר לרע טוב. אם בני העשירים פוסקים ללכת לבית הספר, הם הולכים אל הכפרים ושואפים אויר טוב ושותים חלב מתוק, וגם שם יש משגיחים עליהם, אבל לבני העניים מה יתן ומה יוסיף להם החפש הארוך הזה? רק פראיות וכאב עינים.

ד.

יש נותנים טעם לנחיצות שכר וענש בחנוך, מפני שבית הספר הוא פרוזדור לחיים, ובחיים, כידוע, יש שכר וענש, וצריך להשתדל שלא יהיה נגוד בין הפרוזדור ובין הטרקלין. אבל לדעתי טעם זה משולל הגיון. אמנם אנו רואים בחיים שכר וענש, אך האם בחיים נענש הרשע ונשתכר הצדיק? בטרקלין אנו רואים אכזריות מושלת והצדק והיושר אסורים בבתי כלא, ושלוחים לארץ גזרה. הנסכים גם אנו לכל הסדרים היפים הללו ונכין את בנינו שיסתגלו להם, ויהיו גם הם זאבים בין הזאבים?

חלילה! גם אלה שנכנעו מפני אגרופם של החיים המקולקים, רוצים בסתר לבם, שבניהם יהיו טובים וישרים. הכל שואפים, שלא יהיה העולם מתנהג בעתיד, כמו שהוא מתנהג עכשו. ולמה נכנים את קלקולי החיים לתוך בית הספר?

ועוד שאלה אחת, רבותי! היש לנו רשות להעניש את הילדים? המורה הוא אמנם בא כח האב, אבל מנין לו לאב רשות להעניש את בנו? הוא הביא אותו לעולם ולפיכך עליו רק חובה מוטלת לדאג בעדו, לכלכלו ולהגן עליו עד שיתבגר, אבל להענישו מי התיר לו? בפירוש נאמר, שאין התינוק בר עונשין עד שיתבגר, וזהו כלל מוסכם בתורת המשפטים, ואתם עוברים עליו. מדוע?

ואפילו אם נאמר, שהתינוק בר עונשין הוא, מדוע לא תתנהגו עם התינוק, כמו שמתנהגים עם הבוגר? מדוע כשהבוגר חוטא, דנים אותו ע"י שופטים מומחים על פי ספר חקים ואחרי דרישה וחקירה, וכשהדבר נוגע לחנוך, האב או המורה הוא העד והוא הדין והוא המחוקק, ומעניש ומבזה לפעמים גם בלי כל ישוב הדעת ואין מוחה בידו. הכי לתינוק אין נשמה? הכי עלבונו לא עלבון הוא?

אתם בלבכם מבקשים, שהעריצות תחדל מן העולם, ובעצמכם אתם מתנהגים עם ילדיכם כמנהגי העריצים היותר גרועים, וכמובן, מחנכים עריצים.

דואגים אתם שלא יהיו נגודים בין בית הספר

ובין החיים, אבל כל זמן שלא תבערו את השכר והענש מהחנוך ימצאו תמיד נגודים, שישחיתו את מוסר הילדים. יש שההורים בבית מפנקים את ילדיהם, וכשהם באים אל בתי הספר והנה מוצאים שם מורים שמענישים אותם, והם שונאים את המורים. ויש שבבית הספר מענישים עונשים קלים ובבית ההורים מכים בלי חמלה, והם שונאים את ההורים. ויש שבבית ספר עצמו מורה אחד מכה או מזלזל בכבוד תלמידיו, ומורה אחר „חלש" איננו נוהג ככה. והתלמיד שרגיל במכות יודע שאת המורה החלש אין לירא, שהוא אינו מכה.

אם רוצים אתם שלא יהיו נגודים, מחקו מהחנוך את השכר והענש, שלא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב מעתה ועד עולם. דברו על לב האבות, על לב האמהות, על לב המורים והמחנכים שיתיחסו אל הילדים כמו אל בני אדם, לא יכום ולא יזלזלו בכבודם, אלא יתנהגו עמהם ברחמים וחמלה, ובדברי נעם ידריכום בדרך צדקה ויושר.

אמנם בית הספר צריך להיות פרוזדור לחיים, אך לא של החיים המנולים של עכשו, אלא של החיים המתוקנים, שאנו רואים אותם בחזון לבנו לעתיד לבוא. צריך שתהיה הכרת הצדק והיושר מפתחה כל צרכה בלב הילד בעודו בילדותו, ואז כשיגדל, יטאטא בכח נעוריו וישמיד את העריצות ואת האכזריות מן העולם.

